

KOLUBARA

Istorija i Legenda

Kulturni Centar „Hadži Ruvim“
Lajkovac 2005

Legende iz sela Čelije

Priredili za štampu na osnovu priča starih Kolubaraca i objavljenog materijala Milutin Ranković i Raško Jovanović

Lajkovac 2005

KOLUBARA

Kolubara je reka u zapadnoj Srbiji koja postaje kod Valjeva, od Obnice i Jablanice, duga je 123 kilometara, i uliva se u Savu, blizu Obrenovca. U slivu Kolubare, 3639 kilometara kvadratnih, nalaze se bogata nalazišta lignita. Dolinom Kolubare prolaze železnička pruga i auto put.

Tokom neogena u lajkovačkoj kotlini postojalo je jezero, dok je valjevskom kotlinom tekla Kolubara. Bilo je to pre nekoliko miliona godina. U lajkovačkoj kotlini dno jezersko je oko 160 metara. Stvaranje današnje Kolubare počelo je krajem neogena oticanjem jezera iz lajkovačko-obrenovačke kotline. Kolubara se tada pojavila na dnu jezerskom i u njemu usekla oko 90 metara. Pri tome je ona urezala, udubljujući se u neogenim sedimentima i terasu od 18 metara.

Ispod Slovačke suteske nastaje Lajkovačko - Obrenovačka kotlina koja se pruža sve do ušća Kolubare. Od Oštrikovca na desnoj strani Slovačke suteske pruža se najpre prema istoku, a zatim prema severoistoku, skoro sve do Lazarevca, zaravan, sastavljena od trijarskih krečnjaka i visoka oko 200 metara. S nje se diže Vrače- brdo u trijarskim krečnjacima do visine od 240 metara. Na strani Vrače- brda u trijarskim krečnjacima usečena je terasa od 94 (200 metara); s obzirom na navedenu visinu neogenih naslaga ova je terasa abraziona. Na desnoj strani Ljiga, međutim, ispod

sela Čelija u istim krečnjacima usečena je terasa Čuk, visoka 26 (130 metara; sudeći po visini ona je rečna.)

Levo od Kolubare, a severozapadno od Slovačke suteske vidi se najpre terasa od 105 (219 metara); ona je usečena u starijim stenama i takođe je abrazionog porekla. Od nje prema severu nastaje s leve strane Kolubare niže i zaravnjeno zemljište, sastavljeno takođe od jezerskih, neogenih naslaga. Na jugu ono je visoko oko 150 metara, prema severu između Kolubare i Tamnave oko 120 metara. Sa ove zaravni, sastavljene od jezerskih naslaga, diže se do visine od 161 metra, glavica Viš. Na padini prema Kolubari u jezerskim naslagama usečena je rečna terasa od 18 metara; njena apsolutna visina iznosi u Jabučju 120 metara a nizvodno u Skobalju 117 metara.

Zaravni istočno i zapadno od Kolubare, sastavljene od jezerskih naslaga, predstavljaju dno jezersko. One su razučene od pliocena tj. tokom diluvijuma Kolubarom i njenim pritokama. Od svih ovih pritoka najveća je Tamnava koja je najjače i uticala na snižavanje jezerskog dna. Ono je znatno niže na zapadu nego na istoku.

Prema dosadašnjim istraživanjima ime reci je dalo keltsko stanovništvo. Pretpostavlja se da su Kelti – Skordisci, prvobitno panonsko – ilirsko ime *Kol-Apis* izmenili tako što su drugi deo prvobitnog imena *Apis* (reka) zamenili svojom rečju *Ambra* (reka). U slobodnom prevodu ime reke je sinonim za hladnu i tamnu vodu koja kola (izvire) iz nedara zemlje. Značenja su višeslojna i gube se u mitološkim dubinama vremena, istovremeno i antropološka i kosmička.

Popularna tumačenja imena Kolubara sežu i do doba kada su Rimljani eksploatisali rudnik Rebelj i sa obližnjih brda posmatrali vijugavi , poput zmije , tok reke a kako je jedan latinski naziv za zmiju – *colubra* , reka dobi naziv Kolubara. Vijugavi tok reke i brojni njeni meandri inspirisali su kasnije narod, prema jednoj drugoj verziji, da reci po brojnim *kolut barama* da ime Kolubara.

Kod Valjevskog brda Vidraka Obnica i Jablanica se sastaju i grade reku Kolubaru. *Obna* - Obnica, po pretpostavci I. Duridanova nosi ime iz ilirskog perioda ali A. Loma pretpostavlja da je ime reke takođe Keltskog porekla. Mišljenja se baziraju po nazivu hidronima Abona koji se javlja u Evropi i na britanskim ostrvima i koji na keltskom označava reku. Poreklo imena *Jablanica* upućuje na planinu Jablanik , odnosno na šume jablanovog drveta.

Slivom Kolubare teku njene brojne pritoke . S desne strane teku Gradac, Banja, Lepenica, Ribnica, Toplica, Ljig, Peštan, Turija i Beljanica. Sa leve strane su pritoke Rabas, Kladnica i Tamnava.

Kolubara je kao reka prvi put ucrtana u jednu rimsku kartu puteva iz perioda I – IV veka. ali joj ime nije ubeleženo. U Roselovoj karti puteva iz druge polovine XV veka ucrtana je sa imenom Colubaria flumen. Nastariji pisani pomen hidronima Kolubara potiče iz 1291. godine a zabeležen je u jednom kupoprodajnom ugovoru robinje “ de Colubara “ sačuvanom u arhivu u Dubrovniku. Prilikom pohoda na oblasti ispod Save ugarski kralj Karlo Robert izdao je jednu povelju 16. septembra 1319. godine : “ prope Kalabar in Macho “ – pored Kolubare u Mačvi. U povelji ugarskog kralja Žigmunda iz 1392. godine i u ugovoru u Tati iz 1426. godine pominje se Kolubara. U raznim prepisima Kolubara se spominje kao “ Calabar”, “Collubara”, “ Kalizar” ...

Ljig, najveća i vodom najbogatija pritoka Kolubare, prema lingvističkim analizama nosi prekeltsko, verovatno staro- indoevropsko ime. U pisanim izvorima ugarskog porekla javlja se u obliku “ Lygh “ 1392. godine , a 1426. godine kao “Ligh “, oba puta u imenu jedne župe u Mačvanskoj banovini. U slobodnom prevodu znači „*Svetla Reka*“. Ime reke Tamnave je slovenskog porekla i označava „ *Tamnu Reku* “.

Ime reke dalo je naziv oblasti Kolubara. U močvarne i malarične predele, u gusto šumom prekrivenu oblast Tamnave, putnici su ulazili iz pravca Valjeva i Uba prolazeći pored srednjevekovnog utvrđenja u Nepričavi, nazvanog *Pakaj*, ili iz drugog pravca na prelazu *Beli Brod* pored srednjevekovnog utvrđenja *Castrum Brodare*. Retki znatiželjnici mogli su, ako su imali *ključ*, putovati kroz paralelnu Kolubaru, Kolubaru mitologike i legendi.

Čelije

Naselje se nalazi na (110 – 180 m) kontaktu šumadijskog pobrđa i desnim aluvijalnim ravnima Kolubare i njene pritoke Ljiga, 3 kilometara istočno od Lajkovca. Mesto *Beli Brod* prirodno je predodređeno za prelaz preko Kolubare. Čelije ima oko 770 stanovnika a površina atara iznosi 716 hektara. Obuhvata 13 zaseoka : *Albaniju, Vrače Brdo, Mokro Polje, Čovku, Obrenove livade, Poljnu, Perilo, Bukovac, Lađevac, Beli brod, Obradovića kraj, Čuk i Vreline*, raspoređenih na kosama koje se od visa Vrače brdo (239 m) spuštaju ka Ibarskoj magistrali.

Kroz selo protiču tri potoka. Kamenica utiče u Kolubaru, a Bukovac i Lađevac se razlivaju po polju i nemaju pravo ušće u Kolubaru.

U ugovoru despota Stevana Lazarevića i ugarskog kralja Žigmunda 1426 godine pominje se *castrum Brodare* , što odgovara današnjem prelazu preko reke i zaseoku –

Beli Brod. U popisu vlaha Beogradske nahije 1528 godine spominje se selo *Kamenica*. Drugi naziv sela je *Dragilići*. U selu je tada bilo 10 domova pod nadležnošću vojvode Mustafe. Prema popisu Beogradske nahije iz 1560 u selu je bilo 6 domova, neoženjenih jedan.

Čelije kao naselje se prvi put spominje 1811 godine, a 1818 god. bilo je u njemu 25 kuća. Godine 1844 godine Čelije je imalo 42 kuće sa 247 duša. Krajem tridesetih godina 20 veka Petar Ž. Petrović beleži u selu 25 rodova sa 123 kuće .

Pre Karađorđevog ustanka doselili su se :

- *Nenadovići* (4 kuće, slave Đurđev dan) iz Bosne. Njihov predak nosio je „ bus na glavi“ još za Turaka i tako razgraničio potese Čelija i Županjska.
- *Koraći* (Jeremići, 5 k – Markovići, 4 k –Milovanovići, 3 k –Milinkovići, 7 k –Đorđevići, 3 k – Stanisavljevići, 2 k.) došli oko 1795 iz Koraćice kod Mladenovca. Starinom od Sjenice. Slave Svetog Nikolu. Od Markovića je (rođen u Čelijama 1947. godine) naš poznati književnik *Radovan Beli Marković*.

Posle Karađorđevog ustanka doselili su se:

- *Radivojevići* (4 k, Sveti Arhanđel) su od Vasojevića u Crnogorskim Brdima.
- *Obradovići* (Obradovići 6 k, - Gavrilovići 3k, -Markovići 1k.). Slave Svetog Nikolu. Iz Guncata, u Gruži, doselila su se tri brata: Obrad, Gavriilo i Marko.
- *Krasići* (2k, Sveti Jovan) su došli iz Srema.
- *Lazići* (10 k, Đurđevdan) su iz Bosne.
- *Miroslavljevići* (Tomić 1k, Sveti Nikola). Ne zna im se starina.
- *Nešići* (9 k, Đurđevdan) su iz Bosne. Imaju srodnike u Slovcu i Jabučju.
- *Carevići* (Milovanovići 3 k, Sveti Vasilije). Kući, doselili se krajem 17. veka prvo u Jabučje pa u Čelije.
- *Jevtići* (7 k, Sveti Jovan). Starina Jevto doselio se iz Kosjerića.
- *Vasiljevići* (3k, Sveti Arhanđel) su iz Moravaca na Ljigu.
- *Markovići* (3 k, Đurđevdan). Ne zna im se starina.
- *Nikolići* (3k, Sveti Nikola), došli su iz Boljevca u Sremu.
- *Sandići* (Sandići 7 k i Mićići 8 k, Đurđevdan) doselili su se iz Bosne.
- *Pavlović* (1k, Sveti Nikola) je od Užica.

- *Kamenice* (7 k, Sveti Nikola) u Čelije su došli iz Županjca. Iz Valjevske Kamenice su a starinom iz Crne Gore.
- *Stojići* (2k, Lazareva Subota) doselili se iz Dučića kod Mionice.
- *Sretenovići* (2k, Sveti Nikola) doselili su se iz Čibutkovice 1860 godine.
- *Milovanovići* (3k, Sveti Luka) doselili su se iz Trnjaka kod Uba. Imaju krvne srodnike u Vrelu u Tamnavi.
- *Kovačevići* (3k, lazareva Subota) doselili se iz Jabučja.
- *Jestrić* (1 k, Sveti vasilije). Doselili se iz Bosute u kačeru.
- *Stevanovići* (3k, Sveti Đurđic) su iz Zeoka.
- *Radojičić* (1k, Đurđevdan) iz Drena.
- *Ostojić* (1k, Miholjdan) iz Strmova.
- *Vujadinović* (1k, Sveti Nikola) starinom je od Užica, a ovamo se doselio iz Lazarevca.

Četvororazredna osnovna škola u selu je počela sa radom 1931 godine. Električnu energiju Čelije dobija 1952 godine a telefonske linije 1978/ 79. Vodosnabdevanje je kombinovano: centralno (priključak na urbani vodovod Lajkovac) i individualno (kopani bunari i izvor Bukovac). Čelije je drumsko naselje tranzitnog tipa sa značajnim uslužnim delatnostima i nekim proizvodnim objektima : fabrika kreča „ Dimitrije Tucović“, mlin sa pekarom „ Mlin – Pek“, preduzeće za mašinsku obradu motora „Živanović“, autoservis „Jovanović“ idr.

Legende o imenu sela

Postoji jedna legenda o Kolubari koja kaže da je „reka u doba turskog upada u ove krajeve bila prepuna bara i močvara pa su Turci isterali narod da reku dovede u korito i isuši zemlju. Priča veli da je narod izdržo kuluk i mnoge muke imao, dokle je reku doveo do ovakvog stanja. Zbog velikog kuluk i zuluma reka se po turski naziva Kulukbara, što se docnije promenilo u Kolubara.“ Stari Kolubarci pričaju da se reka Ljig ranije ulivala u Kolubaru kod brda Ostenjka prema Jabučju. Na mestu Beli Brod reku je prelazio glavni put, koji je vezivao Valjevsku Nahiju sa Kragujevačkom. Prelaz (brod) preko reke je štitilo srednjevekovno utvrđenje Castrum Brodare. U tursko vreme most preko reke (Kulinov most koji se nalazio kraj današnje fabrike kreča i čije ostatke spominje Ljuba Pavlović) je štitila kula Kulin kapetana. „U Kolubarskom Ključu, prema Belom Brodu, nalazi se i danas ošančeno, kamenim ruševinama pretrpano mesto, koje se zove *Kulina* , za koju se drži da je imala u tursko doba karaulu sa vojničkom posadom za bezbednost mosta, koji je bio u tursko doba na Belom Brodu i koji je voda odnela, pa se i karaula napustila.“

U Jabučkom potesu, kod današnjeg gvozdenog mosta na prugi Beograd- Bar, a nekada u blizini poznate Belobrodske vodenice, imao je dvore Jabučki spahija. Sedeo je Turčin na svom čardaku i uživao. Okruživalo ga je veliko i plodno imanje Jabučkog potesa, koje je raja znojem natapala i gotove plodove njemu donosila. Ponekad bi bacao pogled uzvodno, gde se na njegovo nastavljalno imanje bogatog Kulin Kapetana. I jedno i drugo nalazilo se u procepu između dveju reka, Ljiga i Kolubare. Plahovita Kolubara mnogo je puta zagorčala život silnim susedima. Čim po Valjevskim brdima padnu kiše, reka nabuja, izađe iz svog korita i opustoši turska imanja. Po predanju neka je baba primetivši da je korito

Ljiga niže od Kolubare, potplatila Turke da za „dve čizme dukata“ pomere Kolubarino korito na današnje mesto. Turci naredi kuluk i raja prokopa jaz te izvede vodu iz Kolubare u Ljig. Od nekadašnjeg korita Kolubare ostala je starača u Lajkovcu i Jabučju koja se zove Cigankara.

Kolubara je tako savladana i silni Turčin je nastavio da živi mirno i bezbrižno na svome čardaku. Jednog dana pred njega izvedu momka i devojk, Srbe iz susednog sela, koji su prema tadašnjem običaju tražili dozvolu od gospodara da se venčaju. Turčin im to odobri ali mu devojka zapadne za oko. Stoga, kad su se svatovi vraćali sa mladom, pošalje svoje momke da otmu mladu. Nastane boj.

To su gledali Pečani i Čelijanci sa okolnih brda. Proradi u njima hajdučka krv, skupe se na brzinu, i na samom Kolubarskom Brodu stignu Turke. Brodom se na Kolubari naziva svako mesto gde je voda plitka, a ono što plovi vodom nije za Kolubarce brod – to je lađa.

Pobiju Turke i tu nastane slavlje. Radosni Srbi po tom događaju nazovu taj brod *Beli Brod* a Turcima je otada bio *Crni*.

Staro ime sela je bilo Kamenica, po istoimenom potoku kraj koga se nalazio stari manastir. Povrh manastira, na padinama Vrače Brda bile su u srednjem veku brojne isposničke ćelije. Po tim ćelijama i manastir i selo dobiju ime.

Legenda o Maksimu Savkovom

Tamnasko selo Nepričava, mesto golemih turskih hanova, imaše agu, koji se po ničemu nije razlikovao od ostalih, po zlu čuvenih subaša u pašaluku. Bejaše to u danima kad u dahije Beogradskog pašaluka uđe šejtan, pa nemaše mere ni u haračluku, ni u teferiču.

Turskom zulumu mogao se tada suprostaviti samo poznati hajduk Savko. On beše iz velike nepričavske famileje pristigle u selo početkom XVIII veka iz obližnjeg Virovca. Behu u rodu sa Virovačkim Jankovićima i Musićima iz Jabučja. Kolubarci još od Kosovskih vremena.

O Savkovom ajdukovanju, raščulo se i preko Kolubare. Od pomena Savkovog imena, subašama se stra` u kosti uvlačio. Raji već bi dodijalo dahijsko silništvo i bestidništvo. Svi hajduci stanu pod komandu vojvode Jakova Nenadovića, da Turcima mira ne bude sve dok im raja leđa ne ugleda.

Na Belom brodu, na Kolubari, gde se prelazilo sa jedne na drugu stranu reke, bio je još jedan subaša silnik, koji je pre svake svadbe iskao devojkicu za prvu noć i svako ko se ženio morao je buduću mladu prvo njemu dovesti pa tek onda svojoj kući voditi. Pripoveda se da su neki od Milovanovića iz Pridvorice, trebali da prevedu mladu preko Kolubare, te bojeći se dankica koji ih je na Belom brodu očekivao, odu Savku.

„ Aman, zaman, slave ti i obraza ajdučkog Savko, pomaži. Odbrani nevestu i čast kuće naše, ne pitamo šta košta.“ Gleda Savko ljude, koje je muka naterala, da pređu Kolubaru i u ajducima ištu pomoć, a krv ključa k`o u kazanu, pa rekne:

„ Ljudi, ja bi` vam rado pomogao, no ruke su mi malaksale, i nisam više u onoj snazi, k`o kad sam Turcima na megdan izlazio. Nego, u mene je sin Maksim, lep kaj devojka. Ne stavljajte mladi veo, dok Maksim do vas ne do`odi, a on zna šta mu je činiti.“

Kad dođe vreme da se mlada za svadbu sprema, Maksim uđe u odaje i stane oblačiti njene haljine i veo. Jedan svat primeti da je mlada muško, pa glasno zaprimeđbuje. „Ćut`, ne pričaj“, zapreti Maksim, pokazujući skriveni nož ispod haljine.

Na Belom brodu subaša svatove primi po starom običaju. Zadovoljan mladinom lepotom, povede je na duške, a svatove ostavi napolju i po štalama, da pod okriljem noći iščekuju kraj svoga poniženja. Kada se osamiše, u tami subašinih dvora, sevnu Maksimov nož i u trenu se nađe pod grlom raspusnika.

„ Duške si ove zalivao krvlju devojačkom, na sramotu srpskih mladoženja! Pravda je da ih Maksim Savkov sad tvojom krvlju zalije!“- reče sin starog ajduka i izlete pred onaj narod, koji ga od radosti grliše i zaklinjaše se njemu i svim Savkovićima na pobratimstvo i kumstvo dok je sveta i veka.

Legenda o Cigankari

Toma Bajić je zabeležio priču Milorada Miletića iz Šopića o tome kako je staro Korito Kolubare – Cigankara, dobilo ime:

" Na možda 20-30 godina pred Karađorđev ustanak došao je iz Bosne, iz Banije, čovek sa pet sinova, dva sinovca, i jednom sinovicom i još nekom rodbinom. Zvao se Stevan Šopšaga. Pošto su mu sinovi, i čitava zadruga, bili drvodeljci, oni poprave neku staru vodenicu u Čelijama na mestu gde se sada nalazi fabrika kreča. Ovo što je sada tamo Kolubara- to je nekada bio Ljig. Kolubara je išla onom jazavom gde je prvi kameni most kod Lajkovca, a ovo je inače bio Ljig. Tu, na Belom Brodu, bila je Turska straža zbog toga što je Valjevska Nahija bila uz Austrijance, a ovamo je bila Šumadijska Kolubara, koja je pripadala Turcima, pa su je Turci harali i palili.

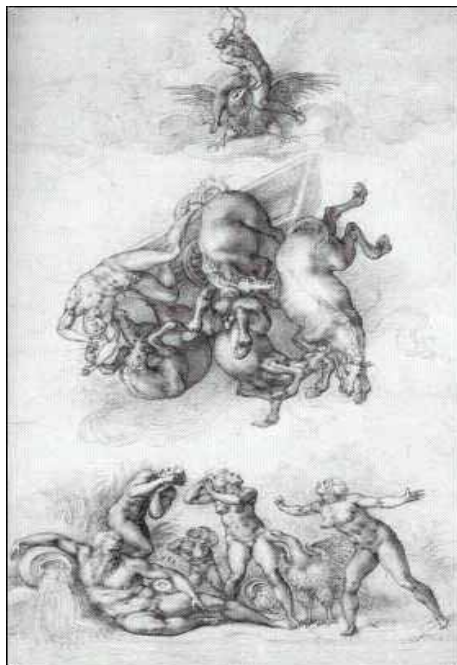
Sva nizija od Jelića kolebe, pa dalje, bila je živo blato pa su Turci haračlije koje su dolazile od Kulin kapetana iz Bosne, mogle da pređu Kolubaru samo na Belom Brodu, da produže pored Kameničkih kuća u Čelijama, preko kamenog mosta u Županjcu, pa u Bogovađu. Stražu na Belom Brodu čuvali su neki Cigani, koji su kao otporniji mogli da žive i na močvarnijem

zemljištu. Oni su, za male nagrade, čuvali Brod, pokazivali put turskim haračlijama da ne upadnu u živo blato, a i javljali Turcima ako bi zapretila kakva opasnost sa severa .

U Ćelijama su tada živela dva brata: Sima i Sava Pajić, kasnije Pantelići, a danas se prezivaju Đorđevići. Sima je bio lep kao devojka ali su mu noge bile osušene, pa nije mogao da hoda. Na laktovima je prelazio preko Ćelijanskog Čuka i spuštao se u Ljig da bi lovio ribe i rakove. Dok je on lovio, pored korita reke išla je jedna lepa Ciganka i skupljala suva drva . To se često događalo, pa se Ciganka zaljubi u Simu, a Sima u Ciganku. On joj je davao ribe i rakove koje je lovio i tako su se oni zabavljali godinu dana. Posle toga zaljubljena Ciganka otkrije Simi tajnu da Cigani čuvaju prelaz preko Belog Broda i da sprovode Turske karavane od jedne do druge reke. Rekla mu je i to da uskoro treba da krene grupa haračlija iz Bosne na Beli Brod sa bogatim plenom. Sima to kaže bratu Savi. Sava uzjaše konja i ode u Zeoke kod kneza Stanoja Mihajlovića. Stanoje pošalje na konju sina Jovana u Topolu Karađorđu. Na to Karađorđe preko svoga kuma Vujice poruči hajducima u Mačvi, u Crnoj Bari da dođu. Dođu oni i Stanoje Marjanović iz Drena i naprave zasedu na visoravni gde je sada kuća Milovana Đorđevića. Tako hajduci zasedom sačekaju janičarski haračlijski karavan. Tukli su pušakama koliko su mogli, a resto iseku sabljama. Nakon toga mobilišu Ćelijance, te ono krvavo, konje i ljude, palijama svuku sa Belog Broda i zakopaju da se ne bi zapazilo. Novac pokupe od haračlija i nešto od toga razdele narodu. Neko iz Ćelija to dojavu Kulin Kapetanu i ostalim Turcima u Zvorniku. Ovaj se doseti da su Cigani izdali haračlije, pa pošalje 300 katana koji pokolju sve Cigane, do poslednjeg, čak i decu u povelju. Po tim Ciganima je Stara Kolubara i dobila naziv Cigankara.“

Legenda o zlatnoj kočiji

Izgleda da je u mitološko doba Boreja, Grčki bog severca, najjačeg od svih vetrova, sin boginje Eoje i Astreja, Zefirov, Notov i Eurov brat, prebivao i u predelima Tamnave. U svakom slučaju u praskozorju indoevropske kulture na Balkanu naša je oblast bila naseljena, pogotovo dolina Kolubare, na šta upućuju i arheološki nalazi. Nije isključeno da se koreni grčke mitologije, (i još starijeg, nekada kalendarski i običajno uobličnog i življenog univerzalnog mitološkog koda Indoevropljana) nalaze na Balkanu – u oblastima plodnih rečnih dolina Dunava, Tise, Save, Kolubare i Morave. Moguće je da su tu nastali neki mitovi kao onaj o Panu, Hadu, Faetontu i drugi – a pre svega mit o Demetri. Naziv reke Kolubara može asociirati na složenicu *Kola – u – bari*. Složenica *Kola u Bari* direktno nas podseća na poznati grčki mit o *Faetontu*. Kola se u svim mitologijama povezuju sa Suncem a simbol su Sunčeve putanje na nebu. Srpsko *Kolo* se u drevna vremena igralo oko zapaljene vatre koja je simbolizirala samo Sunce a igrači su predstavljali putanje Zemlje, Meseca i Planeta. Grčki bog Helije, božanstvo Sunca, sin je Teje i Titana Hiperiona, brat Selene i Eoje. Diže se na prvi poziv petla koji mu je posvećen a najavljuje ga zora, Eoja. Tokom celog dana on jezdi u svojim blistavim kočijama koje vuku četiri konja preko neba od veličanstvenog dvorca s dalekog istoka, u blizini Kolhide, do drugog veličanstvenog dvorca, koji se nalazi na dalekom zapadu, gde njegovi rasedlani konji pasu na Ostrvima Blaženih.

Jedno jutro Helije je dozvolio svome sinu sa Klimenom (?), Faetontu, na uporno njegovo moljakanje, da potera kočiju. Mladić je želeo da pokaže svojim sestrama i majci kakva je junačina ali kako nije bio dovoljno jak da drži uzde belih konja, koje je prerezala njegova sestra, Faetont ih je prvo vozio suviše visoko iznad zemlje, tako da su svi od hladnoće drhtali, a posle tako nisko da su sva polja bila spržena. Zevs ga je u nastupu ljutine udario gromom i on je pao u

reku Eridan na kraju sveta (reka Po u Italiji ?) a nebeske zlatne kočije su se rasejale po čitavom nebu (po Ovidiju) a neke verzije mita govore da su Helijeva kola pala u sliv jedne reke na Balkanu (Kolubara ?).

Istorija Kolubare i Tamnave početkom prvog veka nove ere vezuje se za istoriju Rimskog Carstva .Ove oblasti postale su deo prostrane provincije Ilirik. Prisustvo Rimljana na ovom prostoru posvedočeno je veoma brojnim arheološkim nalazima.

U Jabučju je otkriven najznačajniji antički lokalitet u valjevskom kraju. Najpre bogata ostava srebrnog posuđa, delovi nekoliko nadgrobnih spomenika, a tu se nalazila i jedna area maceria cinta - mauzolej, sa reljefnim ukrasima, predstavom pet pokojnika i tekstom. Tu se nalazila villa rustica u koju je srebrno posuđe doneto iz Kampanje a pripada prvoj polovini prvog veka. A. Jovanović pripisuje nalaze spomenika trećem veku nove ere.

Stojan Novaković i kasnije A. Deroko u svojim radovima spominju srenjevekovni grad na ušću Ljiga u Kolubaru u Čelijama, Brodar ili Bradar, odnosno nalazište Anine ili Anište.

Prema arheološkim ispitivanjima spomenute Anine su Rimski lokalitet. Zna se na osnovu istraživanja, stručnih i amaterskih, da je kod današnjeg ušća Ljiga u Kolubaru, na njegovoj desnoj obali, formirano u četvrtom veku nove ere, rimsko naselje. Materijalni nalazi su pokazali da je reč o organizovanom i velikom naselju. Naziv lokaliteta " Anine " dolazi od latinske reči " An " – godina, što znači da je naselje služilo nekom rimskom velikodostojniku za godišnji tj. letnji odmor. Pored naselja iz pravca Pepeljevca prolazio je put i nastavljao ka Županjcu gde se još mogu videti ostaci rimskog mosta. Kompleks se prostire na 70 hektara zemljišta pored Ljiga i Kolubare. Po nekima u staro tursko doba tu je postojao most Kulin Kapetana - prelaz preko reke sa kulama stražarama i hanom za putnike. Po hanovima mesto je dobilo naziv Anište.

Za nekoliko desetina godina, koliko je postojalo rimsko naselje, u njemu se odvijao dinamičan život : nađen je komplet livačkog alata, hirurški i zubarski instrumenti, kameni pečat lekara, zlatni, srebrni , bronzani i bakarni novac ... Iskopavanja vršena u 1998. godini otkrila su rimske terme (kupatilo). Pronađene su i bronzane figure rimskih božanstava Merkura i Marsa. Stanovnici Anina su imali i vodovod i crkvu sa freskama. Nedavno su istraživanja obnovljena što je rezultovalo novim nalazima.

Istraženo je svega deset posto površine lokaliteta. Utvrđeno je da se na lokalitetu Anine nalazi čitav kompleks objekata od kojih nijedan nije ispod pet hiljada kvadrata. Sondažna ispitivanja

koja su obavljena na jednom od njih pokazala su da su zidovi debljine oko metar i da su dobro očuvani. Nađeni su tragovi sistema za podno grejanje i ekonomat sa velikom kuhinjom. Nađena je posuda za vino iz četvrtog veka, brojne fibule - kopče, čak 150 novčića iz vremena careva Konstantina i Gracijana.

Isto takvo naselje postojalo je i u obližnjem Županjcu gde su obavljani rudarski poslovi. Vršeno je i topljenje zlata. Ova naselja su porušena u docnijim ratovima ali po svemu sudeći život se u njima periodično obnavljao i zamirao.

U povelji kralja Žigmunda iz 1392 godine spominje se – districtus Lygh , a i u ugovoru u Tati – item districtu Ligh vocation iuxta et penes eundem districtum Neprichow existente . Župa Pepeljevac – districtus Pepelwch – prostirala se u donjem toku reke Ljiga. Nepričava je postojala u to doba kao župa, grad Pakaj i veliki trg. Zabeleženo je da je trg Nepričava donosio velike prihode despotu Stefanu Lazareviću.

Živa trgovina je bila moguća u srednjem veku na ovim prostorima zahvaljujući prisustvu Dubrovčana kao trgovaca. Oni su imali svoje naseobine i trgove u Nepričavi i Aništu.

Narodna priča kaže da su Anine u srednjem veku bile gradić sa trgovačkom, verovatno Dubrovačkom kolonijom. U doba Despotovine cvetala je trgovina pri čemu su se Dubrovčani silno bogatili. Po dolasku Turaka počele su velike nevolje za dubrovačke trgovce. Morali su pred Turcima bežati i silno blago sklanjati. U velikoj žurbi, spašavajući glavu na ramenima, Dubrovački trgovci prema legendi sanduk pun zlata u kočiju su stavili i kočiju sa zlatom na

tajno mesto zakopaju, sa rudom okrenutom ka reci Ljigu. To je legenda o *zlatnoj kočiji* koju znaju stari Ćelijanci a koju vekovima traže neumorni pustolovi.

Priča o zakopanim zlatnim kočijama prisutna je i u drugim delovima Balkana. Legenda koju ćemo navesti je vezana za istorijski potvrđeno prisustvo vitezova Templara u Hrvatskoj.

Templari su u Hrvatsku stigli u 12. veku. Imali su zadatak da čuvaju vodene i kopnene puteve prema Jerusalimu. Imali su veliku podršku feudalaca, blago i moć. Bili su stacionirani između ostalog i u Vrani koja je postala najpoznatija u doba reda Isusovaca u koji su prešli mnogi templari. Prema jednoj tamošnjoj legendi, ispod zidina Vrane sakriveno je veliko templarsko blago. Kada su u tim oblastima počeli progoniti templare, oni su sakupili svoje blago i sakrili ga na identičan način kao što su to uradili Dubrovčani u Aništu : ispod zidova grada Vrane zakopali su zlatnu kočiju. Mnogi su prekopavali to područje u potrazi za blagom.

Međutim traganje za zakopanom zlatnom kočijom nije bukvalno traganje za blagom. Legenda ima kosmičke konotacije (kao mit o Faetontu) ali je to priča o duhovnom blagu koje tragaoc može potražiti u samom sebi.

Simboličko i mitološko tumačenje ove legende je sledeće:

Zlato je po tradiciji najdragoceniji od metala. Veruje se da se zlato rađa iz zemlje. Dok je boja zlata simbol sunca (plodnosti, bogastva, vlasti, topline, ljubavi , dara i spoznaje), zlato kao novac simbol je pokvarenosti i razvratnih želja. Kola se simbolički mogu poistovetiti sa kosmičkim i psihičkim silama kojima valja upravljati. Vozač kola je duh dok su kola čula. Predstvaljaju fizičko telo čoveka, njegove želje i dvostruku prirodu. Zlato u kočiji koja je zakopana u zemlji simbolički predstavlja sredstvo za moguće transformacije u procesu inicijacije. Rezultat može biti dvostruk – psihička i fizička moć ali i otvaranje svojevrsne Pandorine kutije.

Legenda o Svetoduhom Vraču

Kosovska bitka se odigrala 15. juna 1389. godine po starom kalendaru. Dan je bio utorak, Sveti Vidovdan. Po novom kalendaru (ako se retroaktivno primeni), beše takođe utorak, 23. jun.

Na Kneževoj Večeri 14. juna (po starom kalendaru), odnosno 22. juna (u večeri najdužeg dana u godini – Dan Dugodnevice), bilo je reči o izdajicama, najviše o Balši koji je prešao na stranu Murata. Vuk Branković je optuživao Lazaru Miloša , kako će ga izdati zajedno sa svojim prijateljima Milanom Topličaninom i Ivanom Kosančićem. Lazar uzme čašu i nazdravi Milošu kao novoj neveri. Miloš ode sa drugovima, a Lazar ostane, uveren da ga Miloš neće izdati.

Rano ujutru (prema Tronoškom rodoslovu opis bitke je zasnovan na narodnoj tradiciji i po Hronikama Đorđa Brankovića i Orbinija) služilo se jutrenje s liturgijom u Samodreži, koja je bila više od dva časa od turske vojske. Knez Lazar je bio u crkvi. Dotle je Miloš sa svojim drugovima krenuo u turski tabor. Sultan je naredio da ga uvedu, zajedno sa Milanom tumačom, jer se nadao da je Miloš došao da se preda ili da govori o predaji svih Srba. Uveden pred Murata, približi se i , kao da će mu ruku poljubiti, izvuče nož i probode cara. Milana odmah ubiše Turci, a Miloš i Ivan odolevahu im, dok Ivanu prvo ne odseku desnicu ruku i onda ga ubiše. Miloš se dva puta odbacio kopljem, a kad se treći put hteo odbaciti, koplje mu se slomi i Turci ga uhvatiše. Živ je izveden pred sultana, koji je zapovedio da ga čuvaju i započnu bitku.

Kada Turci nastupiše, pozvaše Kneza Lazara iz crkve. On odmah naredi da Miloš postroji vojsku, ali mu javiše da je on sa svojim drugovima otišao u Turke. Na taj glas smutiše se knezovi i vojvode ali ih Lazar ohrabri govorom. Prekrsti vojsku mačem i krene je na Turke.

Potisnuo ih je čak do sultanova šatora, ali tada Turci uvidiše da je Srba malo. Vuk Branković sa svojim i Vlatko Vuković otstupe na drugu stranu Sitnice. Knez Lazar ga prokune i pozove vojnike da pođu, koji hoće za Vukom.

Lazar u drugom sukobu, sa malo vojske, silno se boraše i kako je bio silan junak pobedio bi da mu se vojska nije ustrašila i razbegla. On se boraše i dalje. Tri puta je konj pod njim padao i vojska se zbnjivala ali on je nastavljao borbu, jer mu je bilo javljeno da stiže zahumski knez Radič. Kada je poginuo Jug- Bogdan sa devet sinova, koji su vodili levo krilo, i Lazar video da je već iznemogao od svih ostavljen, naže se i on u beg, sav u svojoj i tuđoj krvi, šesnaest je rana imao. Turci su ga oštro gonili. U begu upade Knez Lazar u kurjačju jamu, Turci ga uhvatiše i izvedoše pred sultana. Na sultanovu zapovest

otseku glavu i Lazaru i Milošu. Pre toga je Lazar blagoslovio Miloševo delo. Tako su obojica posečeni i Murat toga časa umre.

Vračali se Tamnavski i Kolubarski junaci kućama, posle Kosovskog boja. Pred vojskom, na krvavom konju, jahaše mlad junak, noseći desnu u levoj ruci. Na reci Kolubari neveseli bojovnici zastadoše da sačekaju skelu s druge obale, i tu od nekog vodeničara doznaju da na brdu iznad reke Kamenice, u isposničkoj ćeliji, živi svetoduh i vrač, koji bi mogao da isceli mladog ratnika.

Ne časeći ni časa, ratnici kretoše uzbrdo da potraže vrača. Nađoše ga u tesnoj ćeliji, pri molitvi, i kazaše mu zašto su došli.

“A verujete li vi u moć koja mi je data ? “ – upita ih vrač.

“ Verujemo, kako da ne verujemo ! “ - poviču oni. “ Zar bismo inače ostavljali put i pošli ovim bespućem da te tražimo !”

Čuvši to, vrač podiže oči k nebu, izgovori neku čudnu molitvu, i čim je završi, desna se junakova ruka ote iz leve i priraste na svoje staro mesto. Ratnici u radosti stanu grliti svemoćnog starca, govoreći :

“Hvala ti, svetoduhi! “ Ali on ih prekori:

“ Ne zahvaljujte meni, nego onom koji mi dade ovu moć i koji me postavi da ga proslavljam! “

Zatim se ponovo udubi u molitvu, a vojska ode dalje da priča o čudu doživljenom.

Protekoše potom niz Kolubaru mnoge vode, a kroz okolna sela naiđe opet neka vojska s Kosova. Zdraviji i čitaviji nosili su na nosilima one teške ranjene, bez nogu i ruku. Kad su bili ispod brda na kome je nekada živeo svetoduhi vrač, neko od nevoljnika povika:

“ Eh, da je sad živ onaj stari dobri vrač, on bi i nas iscelio !”

Čim se taj vapaj razglasi okolinom, s brda, iz same zemlje, začu se glas:

“ A verujete li vi u njegovu moć ? “

“ Verujemo, kako da ne verujemo!”- zavapiše oni. “Da ne verujemo, ne bismo ga ni spominjali!”

Kad i ove reči stigoše do vrha brda, otuda se začu :

“ Ustanite, unakaženi i obogaljeni, i vratite se kućama svojim onako kako ste od njih i otišli!”

U tom trenutku oni sa nosila poskakaše i pođoše sa ostalima, grleći se i pričajući usput o čudu koje im se dogodilo.

Od tada se to brdo prozva VRAČEVO BRDO .

Mnogo godina posle ovoga na Vračevo Brdo dolazahu razni nevoljnici iz tamnavskih i kolubarskih sela, tražeći i nalazeći svojim boljkama leka, i svi se razveseljeni vraćali svojim kućama, raznoseći slavu i moć Vračevog Brda širom Srbije. ..

Legenda o tri crkve

U srednjem veku, na Belom Brodu prelazio je put koji je dolazio iz centralne Srbije i preko njega se ova oblast vezivala za Podrinje. Na ovom prelazu put se delio u dva kraka: jedan je išao uz Kolubaru do Karaule i dalje prema Valjevu, a drugi se spuštao niz Kladnicu u dolinu Tamnave. Ostaci ćuprije su ostaci mosta (nekada na Ljigu) i utvrđenja koje je štitilo prelaz preko Ljiga i Kolubare, a koje Stojan Novaković pominje kao srednjovekovni grad Bradar (Brodar) dok Aleksandar Deroko govori o srednjovekovnom gradu Anište.

Možda su tu, ili u istočnom Županjcu stanovala tri brata od kojih su, prema predanju, Marko i Stepan, pošli na Kosovo verujući da se iz rata sa Turcima neće više vratiti, pa su stoga zamolili Petka, koji je ostao kod kuće, da za spas duše sva tri brata i sestre o njihovom trošku sagradi četiri jednake crkve. Nasuprot očekivanju, srećno su se vratili i videli da je Petko za njih i sestru Joku (Doku) podigao samo kapelice u Markovoj Crkvi, Stepanju i Dokmiru, a u slavu svoje zaštitnice, Svete Petke, raskošnu crkvu. Ogorčeni, oni su prokleli ovu crkvu; ona je upadljivo počela da propada, dok su Stepanjka u selu Stepanju i Markova crkva u istoimenom selu na rečici Toplici, napredovale.

Đorđe Margarašević je 1827. godine na putu za manastir Bogovađu a prolazeći pored ruševina velelepne crkve u Petki, od starih Kolubaraca čuo i zabeležio, u narodu tada još živu , legendu iz Kosovskog perioda o nastanku sela Petke, Markove Crkve , Stepanja i Dokmira :

O crkvi ovoj propoveda se u narodu da su bila tri brata: Petko, Marko i Stjepan, i da su imali sestru Doku; da su dva mlađa brata, polazeći na vojsku, Petku preporučili da četiri jednake zadužbine- crkve- sazida. To onaj učini, no svoju crkvu bolje ukrasi nego ostale i zato kad se braća s vojske zdravo vrate i to primete bude između njih rasprač no pravosuđe božje nepravdu ovu Petkovu s otim nakaže da njegova crkva , Petka, nikad ne propoje; da je Markova samo do nemačke krajine (vojne) pojala; Stjepani (crkva Stevanova) nikad nisu propojali; a crkva u Dokmiru, koja je na ime sestre Doke sazidana, najmanja i najubožnija snabdevena bila, nikad nije ni prestajala pojeti.

Evo šta je savremenik, u devetnaestom veku, zapisao o ostacima velelepne crkve Svete Petke :

“ Razvaline ili urvine ove nekadašnje svetinje Srpske do oltara dugačke su 5 ,5 hvati a široke sa zapada 4 hvata i 2 stope. Ova je dužina i širina iznutra merena tj. upravo šupljina. Dužina oltara okruglog i obrnutog k istoku iznutra je 3 hvata, spolja 3 hvata i 4 stope, debljina je skoro svuda zidova pola hvata, svod ili nebo više oltara, na kom osim korova, živog i trulog drveća, živi ogromna množina otrovnih zmijurina, koje hoće da skašu na posjetioce, još je i dan današnji celokupno i nigde kroz njega ne prokisava... Osim neba, ili svoda, nad oltarom, bio je svod i nad celom ostalom ovom svetinjom, što se vidi na razvalina,koje još ne odvukoše bezbožnici. Ovaj je se držao na 4 prekrasna stuba koji su pred oltarom i 4 druga koji su po jedan hvat od zapadnog zida bili. Sva je ova prekrasna i divna svetinja sazidana od tesanog kamena, van kubeta valjda, koja su ako ne zidana, a ono bar u mesto sebre podziđivana prekrasnom prepicanom opekam, smešanom sa raznim stvarima pretučenom, koja se još i danas upotrebljava kao šuplja za kubeta nad svodovima raznih svetinja. Prekrasan živopis sa prekrasnim pismenima oko svetaca, koji još ostadoše sa izbodenim licem i izvađenim očima, od varvarstva i divljeg fanatizma, pokazivaše vreme napretka i slave Srpske...”

Crkva u Petki je obnovljena i u njoj se vrši služba počev od godine 1871.

Vreme nastanka hrama Svetog Dimitrija u selu Markova Crkva nije poznato. Pominje se u prvoj polovini XVII veka i priča se da su ga gradili monasi Markovog manastira kod Skoplja. Svojom arhitekturom crkva se oslanja na tradiciju raške škole. Ima osnovu u obliku pravougaonika. Na istočnoj strani je oltarska apsida koja je spolja petostrana a iznutra polukružna. Nad centralnim delom uzdiže se vitko kube ukrašeno nizom arkadica. Priprata je kasnije dozidana, ali čini jedinstvo sa crkvom. Crkva je obnovljena 1827. godine. Naročitu vrednost predstavljaju freske, koje su samo delimično sačuvane u tamburu kupole. Očuvane predstave proroka kao stojećih figura ukazuju na to da je reč o slikaru iz škole Georgija Mitrofanovića, najistaknutijeg srpskog slikara iz prve polovine sedamnaestog veka.

Crkva Stepanjska srušena je za vreme Austrijsko Turskog rata 1787. godine a obnovljena je 1794. godine. Paroh Stepanjski bio je tada pop Krsta Đelmašević, veoma zanimljiva ličnost iz tamne prošlosti Valjevske Nahije.

Rođen je u susednom selu Gvozdenci i službovao je krajem 18. i početkom 19. veka kao paroh u seoskoj crkvi u Stepanju. Zapisao je da je dužnost svakog duhovnika- pa i njega samog - da u " Boga srcem veruje" i da istine ljudima svojim " ustima ispoveda". U drugom zapisu kaže da je pred leto, 14 maja 1781, " na svetog mučenika Isidora " pao sneg:

dok je u Crnoj Gori bio do kolena, oprao je po Posavini. Krstu je nasledio kao Stepanjski sveštenik njegov sin Damjan (Đelmaš).

Poznanik i duhovni brat popa Krste Đelmaševića bio je niko drugi do Hadži Ruvim. Kada je reč o njihovim odnosima, ne bi trebalo videti sličnosti samo u tome što su život provodili u istovetnim

uslovima seoske povučenosti, u teškim i nemirnim danima predustaničke Srbije, već i zbog toga što su obojica imali sličan odnos prema kulturnim vrednostima i što su, kad god su mogli, prikupljali umetničke predmete, relikvije, knjige i rukopise, kako bi ih sačuvali od uništenja. Uprkos činjenici što se o biblioteci Krste Đelmaševića ne zna ništa pouzdano, ima vesti koje potvrđuju verovanje u njeno postojanje.

Vrlo je verovatno da je baš Hadži Ruvim za Krstu Đelmaševića i Stepanjsku crkvu 1780. godine izradio duborezni krst u filigranskom pozlaćenom okviru koji se rasklapa i čuva u naročitoj futroli crkve u Stepanju. Potpisao se kao "Dragi majstor". Na krstu su u minijaturnom drvorezu izrađene kompozicije. Veličina scena iznosi svega 1,5 x 1,5 cm. Sa prednje strane u sredini krsta je Raspeće sa Bogorodicom i Jovanom pored Krsta. Iznad njega su blagovesti, ispred njega Vavedenje, a levo i desno po jedan evanđelist.

Legenda o Slepom Grguru

Severozapadna Srbija je u srednjem veku, sve do podpadanja pod Turke bila prostor na kome su se sukobljavali interesi jedine dve političke sile srednjeg Balkana toga vremena - Ugarske i Srbije. Ugarska je sve vreme težila da potčini ove oblasti a srpska država se uporno borila da joj severna granica bude i ostane na Savi i Dunavu. U tadašnjoj Mačvanskoj Banovini između ostalih spominju se i distrikti Ljig, Ub, Nepričava, Tamnava i Pepeljevac. Distrikt Ljig se spominje u 1392. godini i u 1426. godini a postojao je blizu i pored distrikta Nepričava.

Distrikt Ljig se nalazio u gornjem toku reke Ljiga, dok je u donjem zabeležen distrikt Pepeljevac. U istorijskoj literaturi govori se o distriktu Pepeljevac koji se spominje u povelji kralja Žigmunda iz 1392. godine. Ime distrikta Pepeljevac sačuvalo se u istoimenom selu koje se nalazi ispod manastira Bogovađa, u kutu koji grade stave Kolubare i Ljiga. Postoji priča o imenu sela Pepeljevac u kojoj se govori o peskovitom zemljištu sličnom pepelu koje je dalo toponim Pepeljevac kada su neki putnici za manastir Bogovađa skrenuli pažnju na takvo upoređenje. Inače, priča se da se selo ranije zvalo Karanovac. Selo su spalili i raselili Turci.

O životu u Srednjoj Kolubari svedoče i ostale pravoslavne zadužbine podignute u doba Nemanjića i njihovih naslednika : crkva u Markovoj Crkvi, crkva u Dokmiru i crkva u Stepanju. Predanje kaže da je car Dušan osuđenike koji behu laki na nožu i maču oslobađao kazne i naseljavao ih u šumovite predele na desnoj obali Kolubare. Krčeći šume i nastanjujući Kolubarsku oblast ovi doseljenici su bili dobra odbrana granice od povremenih upada Ugara. Kolubarska oblast je ipak često menjala vlasnike. Na teritoriji Srbije Nemanjići su podizali mnoge velelepne zadužbine. Međutim, osim njih postojale su i druge crkve i manastiri, koji su tokom petovekovnog ropstva bili srušeni sa zemljom, te se spomen o njima očuvao samo u narodnom predanju. Ktitori tih zadužbina, kao i vreme kad su podizane i uništene, nisu poznati, te ih narod proizvoljno pripisuje pojedinim ličnostima. Pronađena takva crkvišta narod je obeležavao krstom ili podizanjem na njima neke kapelice. Ljudi su dolazili na takva mesta, palili sveće i molili se. Ukoliko su pronalazeni ostaci neke znatnije crkve ili manastira, na njima su podizane i veće verske građevine koje su dobijale ime crkve koja je bila na tom mestu. Takve, obnovljene, crkve održale su se do danas, mada su i one više puta rušene i obnavljane. Predanje govori i o manastiru u Čelijama, podignutom najverovatnije u XIII veku , na zaravni pored potoka Kamenica, u podnožju Vračevog Brda. Sin Kneza Lazara, Stefan Lazarević, dobio je ugovorom sa ugarskim kraljem između ostalog i dolinu Kolubare na upravu a od Beograda je napravio svoju prestonicu.

Stefanov naslednik, Đurađ Branković, nije podizao zadužbine od verskog značaja, već je sa narodom zidao tvrde odbrambene gradove. Kao pogodno mesto za izgradnju svoje prestonice izabrao je ušće Jezave u Dunav i veoma brzo tu je izniklo Smederevo, moćno kameno utvrđenje od 24 kule. Ovo utvrđenje je završeno za veoma kratko vreme i već tokom 1430. godine (izgradnja je započela 1428. godine) u njega je uselio Đurađ Branković. Zbog toga što je bio u ravnicima, opkoljen vodom Dunava i Jezave i rovom između njih, Smederevo je nazvano "vodenim gradom". Najpre je izgrađen tzv. "Mali grad" i tu se Đurađ uselio odmah po njegovom završetku. "Mali grad" je imao ukupno šest kula i na jednoj od njih od uzidanih opeka urađen je čuveni natpis o zidanju grada gde se kaže: *"U Hrista boga blagoverni despot Đurađ, gospodin Srbijem i Pomoriju zetskome. Naredbom njegovom sazida se grad ovaj u leto 6938"*. Kasnije su nastavljeni radovi na tvrđavi tako da je sagrađen "Veliki grad" koji je imao još dodatnih osamnaest kula. Zbog svoje veličine i naročito zbog brzine kojom je građen, Smederevski grad je izazvao strašnu mržnju među Đurđevim podanicima, jer je praćen mnogobrojnim žrtvama. Ovim radovima je u

potpunosti rukovodio Đorđe (Georgije) Kantakuzen, rođeni brat Đurđeve žene Jerine. Baš u vreme dok je trajala izgradnja Smedereva, pretpostavlja se u leto 1429. godine, Đurađ je krunisan za despota. Obred je obavljen u Žiči, a iz Vizantije je znake despotskog dostojanstva doneo Georgije Filantropen kojega je poslao vizantijski car Jovan VIII. Sa njim je zajedno krunisana i Jerina koja je time dobila čin despotice. Od tada Đurađ nosi naziv "*po milosti božjoj Raškog kraljevstva despot i Albanije gospodar*".

Đurađ je ne bi li očuvao Srbiju kao državu, Sultanu Muratu II dao je svoju kćer, lepoticu Maru za ženu, i sina Stevana za taoca. S druge strane Đurađ se dosta oslanjao i na Ugarsku pomoć. Stoga sultan reši da napadne Srbiju. Već u samome početku leta 1439. godine turska vojska se ulogorila pod Smederevom i opsada je počela. Despot ih nije dočekao u Smederevu već se sa ženom Jerinom i bliskom pratnjom odmah prebacio u Ugarsku. "*Pošto je Đurađ shvatio da njegove snage nisu dovoljne da se odupre zetu, naoruža dobro grad Smederevo, ostavivši u njemu za odbranu jednog svog sina, a sam pređe Ugrima sa svojim drugim, mlađim sinom i sa celom porodicom, vodeći sa sobom mnogo sveštenika*" (Mavro Orbin). Smederevo su sada trebali da brane Grgur Branković (naslednik prestola rođen 1412. u prvom braku despota Đurđa) i Toma Kantakuzen. Samo Smederevo se pokazalo kao tvrd orah za Turke iako su ga neprestano bombardovali velikim topovima. Tri meseca se ovaj grad branio i veoma je lako moguće da bi tvrde zidine odbile Turke da je u Smederevu je bilo dovoljno hrane za opsadene. To je bio upravo onaj razlog koji je naterao opsadene da se predaju. Oni su mogli da odbiju turske napade, ali protiv gladi nisu mogli da se bore. "*Kad su ovi uvideli da se više ne mogu odupirati (pošto je ovaj grad bio loše snabdeven namirnicama usled tvrđičluka Đurđeve žene Irene, koja je, da bi došla do novca, bila prodala sve žito), rešiše da se svojevoljno predadu Turčinu*" (Mavro Orbin). Nešto slično navodi i Konstantin iz Ostrovice kada tvrdi da Smederevo nije uzeto zbog turske vojne snage već isključivo zato što je među braniocima počela glad. "*Došavši, car opkoli, opsede i*

gladu osvoji grad Smederevo,.." (Konstantin iz Ostrovice). Očigledno da je grad bio dovoljno jak da se brani, ali da je bio loše snabdeven. Pri predaji grada despotov sin Grgur nije bio voljan da se sa Turcima pregovara i da se grad preda, ali nije mogao ništa protiv većine. *"Videći to despotov sin Grgur, u nemogućnosti da išta učini, i on pristade uz mišljenje ostalih"* (Mavro Orbin). Kao da je slutio da ga u turskom ropstvu čeka jedna od najtragičnijih sudbina koja se može i zamisliti. Doduše, tada je na prvi pogled izgledalo da je Grgur iz predaje Smedereva izvukao dosta toga, budući da mu je sultan Murat II prepustio one teritorije koje držao njegov deda Vuk Branković. *"Pošto je, dakle, Murat zauzeo Smederevo, poklonio je Grguru veći deo zemlje koju je ranije posedovao njegov ded Vuk Branković, ali pod uslovom da mu postane vazal i da mu bude veran"* (Mavro Orbin). No do kraja se pokazalo da se radi o najobičnijem sužanjstvu. *"Ali, i pored toga, zadržao ga je kod sebe zajedno s drugim njegovim bratom, Stefanom, koji je već od početka, tj. otkada je Murat sklopio brak s njegovom sestrom, živeo kod njega"* (Mavro Orbin).

Međutim, Despot Đurađ nastavlja saradnju sa Ugrima. To je iskoristila jaka stranka na sultanovom dvoru koja nije želela izmirenje sa Srbima pa nagovori sultana da zatočene Grgura i Stefana oslepi. Ljut na Đurđa i kolebljiv po prirodi, Murat pošalje brzog konjanika u Tokat sa naređenjem tamošnjem paši da oslepi Grgura i Stefana. Paša Tokatski, lični neprijatelj Đurđa Brankovića, požuri i oslepi Đurđeve sinove užarenom zdelom. U međuvremenu sultanija Mara, saznajući kuda je i zašto odjurio glasnik, upadne na Divan i sa suzama i molbama uspe da Murat opozove prvo naređenje. Sultan uputi drugog konjanika da juri i stigne prvog, te ga vrati u dvor. Mada je drugi glasnik jurio kao vetar, nije mogao stići prvoga. Kad se s premorenim konjem srušio ispred pašinog saraja, saznao je da je dželat već oslepio Đurđeve sinove. Kad su se oba glasnika vratila i o svemu izvestila sultana, plahoviti Murat tada naredi da se oba konjanika oslepe : prvi što je tako brzo jurio, a drugi što ga nije stigao.

Smrt sultana Murata II (1451.) nije ni u kom slučaju dočekala despota Đurđa nespremnog. Odmah je poslao glasnike koji su čestitali sultanu Mehmedu II, ali i zatražili da se dosadašnji ugovor između Turske i Despotovine obnovi. Sultan je odmah pristao i ovaj ugovor je, po starim uslovima, produžen. Osim toga, što je Đurđa moglo posebno da obraduje, sultan Mehmed II je Maru Branković oslobodio daljnjeg boravka u Turskoj i sa bogatim poklonima je vratio u Despotovinu. Za njeno izdržavanje dodelio joj je Toplicu i Dubočicu koje su do toga momenta držali Turci. *"I poslao je despotu ženu oca svojega Murata, svoju maćehu, njegovu kćer po imenu Mara. Otpremivši je pošteno, dao joj je dve pokrajine: Toplicu i Dubočicu i načinio je s despotom ovakav savez: dokle god je on živ i njegov sin Lazar, nikad im nije hteo smetati i osigurao je sebi da mu despot šalje za vreme rata petnaest stotina konjanika i da mu svake godine daje danak petnaest hiljada zlatnika, na šta je sve despot pristao i mnogo je od toga učinio"* (Konstantin iz Ostrovice).

Januara 12,1453. u Smederevu bila opšta narodna svetkovina prilikom polaganja moštiju svetog Luke u smederevsku mitropoliju. Po ceni od tridest hiljada dukata i s dopuštanjem od sultana, Despot uspe da prenese mošti apostola iz Rogosa, u Epiru, u svoju prestonicu. Vladar je verovao da će čudotvorčevo telo doneti njegovom napaćenom narodu mir i napredak; i, ugledavši izdaleka litiju, sišao je s konja, kao i sva njegova pratnja, i gologlav, sa suznim očima od ushićenja, priđe kivotu da ga celiva. Na dvoru je Jerina postila ne jedući ništa. Kad je povorka, kojoj je svet vrveo sa svih strana, bila nadomak Smedereva, ona je sa svojom decom izišla pešice pet paprišta. Narod se toliko tiskao da se približi kostima da su vojnici morali silom krčiti put. Apostol bi najpre unet u pridvornu crkvu, zatim u Despotovu palaču, gde je celu noć služeno bdenije. Sutradan, svetac je

nošen tri puta oko gradskih zidina. Za moštima je koračao Despot s porodicom; za njome su mitropolit, sveštenici i inoci pojali "stjeni grada da utvrdet se i nepokolebimi prebudut"; napred su nošeni krstovi, barjaci, ikone, repide i druge crkvene utvari. Svak je držao užeženu sveću. Najzad je svetac položen u crkvu Blagoveštenje pri mitropoliji, u koju su dovodili bolesnika, kljakave i umobolnike da ozdrave od čudesa svetog Luke.

Onoga momenta kada se Mara Branković vratila iz Turske porodica Branković je konačno bila na okupu. Međutim, sve to je bila veoma daleko od porodične idile. Iako su članovi ove porodice pretrpeli mnogo toga i strašno stradali od Turaka, među njima nije bilo sloge. Čak, moglo bi se reći da se među njih zavukla duboka mržnja. Kao i uvek, razlog za to je bila borba za vlast.

Po pravu prvorodenja despota Đurđa je trebao da nasledi najstariji sin Grgur i to u samome početku nikako nije bilo sporno. Grgur je uzimao učešća u državnim poslovima sa ocem i svi su ga smatrali Đurđevim naslednikom. Da je njegova uloga bila bitna vidi se i iz toga što mu je despot Đurađ poverio odbranu Smedereva od Turaka (1439.), koja je završena Grgurovim zarobljavanjem, a onda i oslepljenjem (1441.). Tim oslepljenjem Grgur, ali i Stefan (oslepljen zajedno sa njim) otpali su kao mogući Đurađevi naslednici budući da se u srednjem veku smatralo da slep čovek ne može vladati. Tako je ostao samo jedan despotov sin i to onaj najmlađi, Lazar. Ostareli despot Đurađ (imao 81. godinu) je pomalo iznenadno umro 24. decembra 1456. godine. *"Takav je bio kraj raškog despota Đurđa. Bio je stasit i lepa i dostojanstvena izgleda. Isticao se rečitošću i ozbiljnošću u govoru, što ne bismo očekivali ni od nekoga iz prastare plemićke porodice. No, nije bio mnogo postojan u svom delovanju"* (Mavro Orbin). Istorija nije zabeležila gde je sahranjen despot Đurađ. Plašeći se skrnavljenja grobova Brankovići su to čuvali kao tajnu.

Posle Đurđeve smrti Srbijom vlada najmlađi sin njegov, Lazar, koga je otac još za života, kad ga je oženio (1446), proglasio za savladara. Ali je ubrzo izbio neizgladiv razdor između njega i njegove žene s jedne strane, i Jerine, njenoga brata Tome i slepoga Grgura s druge strane. Izgleda da je razlom nastao oko Đurđeva blaga, koje nije bilo malo, i usled i ranijeg neslaganja snahe i svekrve. Tako je Jerina s bratom, caricom Marom i najstarijim sinom jednoga dana pobešla iz Smedereva. Da li ju je Lazar, našavši je u Rudniku, gde se bila sklonila, otrovao ili nije, nagađa se; 2. maja 1457. nje više nije bilo. Naši letopisi beleže kako su istoga dana (neki vele, iste noći) odbegli iz Srbije na Portu, k caru Mehmedu, Grgur, carica Mara i njihov ujak Toma. Nema sumnje da su brat i sestra hitali da od samožive snahe i povodljiva brata spasu nešto od očevine, ali je moguće i to da im je, posle materine smrti, i sam život bio u opasnosti.

Turski sultan Mehmed II primio je veoma lepo Grgura i Maru, tim više što je on prema Mari iskazivao veliko poštovanje nazivajući je u nekim ispravama čak "majkom". Od njih je mogao da čuje kako despot Lazar postepeno opet naginje saradnji sa Ugarskom, što je njega moglo da natera na akciju u kojoj bi konačno skršio Despotovinu. Ipak, nije odmah reagovao. Po svemu sudeći još uvek nije bio načisto šta treba da uradi. Sasvim je sigurno da mu je dolaskom Grgura otvorena mogućnost da ovoga isturi kao pravog, zakonitog naslednika despotskog prestola nasuprot despotu Lazaru. O tome je verovatno bilo i razgovora sa Grgurom i po svemu sudeći postojala je obostrana volja da se pokuša tako nešto. *"Videći Grgur da je nepravedno lišen prestola, obratio se, zajedno s bratom Stefanom, sultanu Mehmedu nudeći mu znatnu svotu novca. Mehmed im je dodelio jedan mali deo zemlje kako bi pristojno mogli živeti"* (Mavro Orbin). Prema zvaničnoj istoriji Slep i Grgur Branković umro je 16 oktobra 1459. kao monah

German na hilendarskom metohu u Strumi u današnjoj Makedoniji, a sahranjen nešto kanije na Hilandar. Međutim, Tronoški letopisac Josif je izričit u tome da je Grgur sahranjen u prvobitnom manastiru Bogovađa. Malo je verovatno da je reč o današnjem manastiru jer je isti u to doba tek sagrađen na ruševinama ranije postojeće crkvice. Reč je najverovatnije o obližnjem manastiru Ćelije kako tvrdi i narodna legenda, a koji se nalazio u podnožju Vračevog Brda, nedaleko od utvrđenja Castrum Brodare.

Stari manastir Ćelije bio je na maloj zaravni pored potoka Kamenica, u podnožju Vračevog Brda. Bio je posvećen Svetom Đurđu. Po predanju dva puta je rušen i treći put obnovljen. Kada su 1922 – 23 vršena iskopavanja prvobitne crkve, nađena su topovska đulad.

Jelica Tomić, koja je tada imala 107 godina, pričala je okupljenim seljacima da je manastir srušen u Karađorđevo vreme. Turci su izvukli topove na brdo iznad crkve i odatle je bombardovali. Manastirska zvona i crkvene utvari prenete su u manastir Bogovađu na čuvanje. Zvona su bila tako velika da su ih vukli dvanaest pari volova. Tada su Turci porušili manastir do temelja a ostala je samo časna trpeza od kamena u oltaru, koju su kasnije preneli u crkvu susednog sela Petke. Kad se podizala današnja crkvice na temeljima starog manastira, tada se raskopala kamena ploča i pod njom je nađen ljudski kostur. Ekspertiza ovih nalaza (u toku je rekonstrukcija crkvice i podizanje kripe za kosti Kolubarskih boraca koje su počivale u bazenu ispod poda crkvice, kao i podizanje novog manastirskog konaka) ukazuje na XIII vek.

Po predanju kod ovog manastira je sahranjen Slep Grgur Branković, pa se kazuje da je otkriveni kostur Slepoga Grgura. Pri iskopavanjima 1922 – 23 nađena je ogromna puška sa 19 karika za koju se pretpostavljalo da je pripadala čuvenom junaku i hajduku Panteliji, poznatom po uzrečici – „ Dur, delija, eto Pantelija! „ Prema pričanju, jednog je dana Pantelija, jašući, sreo nekog Turčina i uzviknuo:

„Dur! (Stoj, ko ide!)

„Ide delija!“ – uzviknuo je Turčin, takođe zastavši.

„ E, ovde je Pantelija“ – odgovorio je Pantelija i sasuo kuburu u Turčina.

Tog istog Panteliju sreo je 1827. godine Đorđe Margarašević kao namesnika Manastira Bogovađe. Piše svom prijatelju Ružiću iz Bogovađe :

„Otac Partenije, namesnik, primi me ljubazno i veću čest noći proveo sa mnom u razgovoru, kazivajući mi kako je i pod Karađorđem vojevao i pod Milošem; kako je najpre mirskim sveštenikom bio, a po smrti svoje žene, lepe Anđelije, kaluđerom postao, zbog koje je s agom nekim, svojim spahijom, na Vračaru, pred srbskom i turskom vojskom mejdan delio, sretno održao i od Karađorđa srebrom okovanu sablju i 40 dukata na dar zato primio; kako je i šta je činio kad su Srblji pod Milošem na oružje ustali; kako je i gde na boju prolazio i ranjen bivao i otkud se po Srbiji govorilo :

Dur, delija, eto Pantelija !

Ovo je, tj. njegovo ime bilo , pre neg što se pokaluđerio.“

Za otkopavanja prvobitnog manastira u Čelijama zainteresovali su se tada i istoričari iz Beograda. Oni su mnoge predmete (đulad, krst od mermera i drugo) odneli u muzej, a po njihovim upustvima renovirana je i stara crkva. Po dovršavanju Crkve – kosturnice u Lazarevcu 1940 godine, veći deo kostiju boraca izginulih u Kolubarskoj bitki (i kosti poručnika Dimitrija Tucovića, sanduk broj tri), prenešen je tamo.

Kolubarska bitka

U novembru 1914. godine. Austro- Ugarska vojska je iskoristila nadmoćnost svojih snaga i odbacila srpske snage na desnu obalu Kolubare i Ljiga.

Očekivanja Srpske Vrhovne komande da će neprijatelj privremeno, prekinuti svoje operacije ispred Kolubare i Ljiga nisu se ostvarila. Austro – Ugarske trupe, V i VI armija, izbile su na Đurđic, 16. Novembra 1914. godine po postanku sveta, na obale Kolubare . Iako je znao da je premorenim i proređenim Austrijskim trupama odmor bio preko potreban, general Počorek je naredio da V armija i XIII korpus VI armije produže napad bez zadržavanja radi zauzimanja visova na desnoj obali Kolubare. Ovim napadom Počorek je težio da se domogne železničke pruge Obrenovac – Lajkovac – Valjevo i njome, umesto uskim i blatnjavim močvarnim putevima, snadbeva svoje trupe.

Austro - Ugarska komanda i rezerve bile su locirane na teritoriji sela Lajkovca a njihova operativna vojska je bila u Kolubarskom Potesu. Da bi sprečili dalje napredovanje neprijatelja, naši vojnici su srušili železnički most na Kolubari, na pruzi uzanog koloseka Lajkovac – Arandelovac. U opštem narodnom metežu i zbegu, na Belom Brodu dospeli su mnogi u zarobljeništvo i završili u Nežidaru i drugim logorima. Srbi su haubicama sa položaja na Vračevom Brdu tukli Austro – Ugarsku rezervu, pa je dosta kuća u selu Lajkovcu razoreno i porušeno. Pored ostalih obejakata oštećena je školska zgrada koja je građana jer je tu bila smeštena Austro – Ugarska komora.

Postupajući po Počorekovom naređenju Austro –Ugarska vojska nastupala je širokim frontom prema potezu Lajkovac – Obrenovac i preko Kolubare prema Ljigu. Razvile su se ogorčene

borbe na obalama Kolubare i Ljiga, naročito na Vrače Brdu, Čovki, Čelijskoj i Županjskoj kosi, kod Šopića, Lazarevca i Konatice.

Izuzetno teške i krvave borbe (od 16. – 25. Novembra) vođene su na Vračevom Brdu. Artiljerijskom vatrom neprijatelj je bukvalno preorao položaje Moravske divizije prvog poziva na Vračevom Brdu, a zatim neprekidnim jurišima nastojao da ih zauzme. Austrijski vojnici i oficiri nastupali su zadnji a napred su nastupali Česi.

Na vrhu golih padina Vračevog Brda u srpskim rovovima mitraljeska gnezda.

Česi su bacali puške i podignutih ruku jurili u rovove uz povike:

- Braćo!

Srbi su plakali i kosili ih gustim mitraljeskim rafalima.

Uz obostrane teške gubitke Vračevo Brdo je 14 puta prelazilo iz ruke u ruku. Prošao je Arandelovdan a borbe su i danje trajale.

Mratindan. Sledili su napadi i kontranapadi, bajoneti su sevali, bombe praštale - vodila se borba prsa u prsa. Vreme smrti.

Sutradan je neprijatelj na frontu Druge Armije (80000

ljudi , 1356 topova i 40 mitraljeza), vojvode Stepe Sepanovića , zauzeo Vračevo Brdo i Čovku.

Povlačenje. Pregrupisanje. U poslednjem momentu stiže artiljerijska municija iz Francuske. Zatišje.

A onda uoči Vavedenja Presvete Bogorodice , trećeg decembra, po naređenju Mišićevom, sve tri Armije Srpske vojske, neočekivano, krenule su u protivnapad. Prvo su po maglovitom jutru grunuli naši topovi, a zatim je pešadija otpočela sa silovitim napadima na neprijatelja. Opet se vode borbe na Vrače Brdu i Čovki. Na Austrugarskoj strani je 300 000 vojnika a na srpskoj svega 120 000.

Petog decembra je osvojeno razvođe Kolubare. Devetog decembra oslobođen je Lajkovac.

Probijanjem centra neprijateljskog fronta i potiskivanjem sa glavne planinske grede, neprijatelj je izgubio moćan oslonac, a njegove trupe u dolini Kolubare i Zapadne Morave razdvojene su prostranim terenom i srpskim snagama i ostale su bez neposredne veze i uzajamnog potpomaganja. Izbijanjem Prve armije i Užičke vojske na obale Drine i Save i oslobađanjem Beograda 15. decembra 1914. godine, posle velikih pobeda srpske vojske na Suvoboru i Maljenu, Ovčaru i Kablaru, Rudniku i Kosmaju, Kolubari i Ljigu – pobedonosno je završena Kolubarska bitka.